

Historische verkeveling in de Gemeente Súdwest-Fryslân

Cultuurhistorische waardering

Projectnummer: CA2118

CULTUURLAND
ADVIES

Colofon

Titel *Historische verkaveling in de gemeente Súdwest-Fryslân. Cultuurhistorische waardering*

Auteur S.L. Coppens (projectleider landschap & cultuurhistorie)

Opdrachtgever Gemeente Súdwest-Fryslân
Postbus 10.000
8600 HA Sneek
t.a.v. Yvonne Boonstra

Opdrachtnemer Cultuurland Advies
Postbus 20
8180 AA Heerde

Projectcode CA2118
Versie eindversie
Datum 16 december 2021

Inhoud

Inleiding.....	4
1. Methodiek.....	5
Waarderingscriteria	5
2. Verkavelingstypologie	8
3. Verkavelingsblokken in Súdwest-Fryslân	10
4. Verkavelingskaart en waarderingskaart.....	13
4. Omgaan met historische verkavelingsstructuren	16
Aanbevelingen.....	16
Literatuurlijst.....	18
Websites & kaarten.....	18
Lijst met afbeeldingen.....	18
Bijlagen.....	18
Waardering blokken.....	19

Inleiding

In een groot deel van Fryslân bestaan de perceelsgrenzen vrijwel altijd uit sloten of greppels, die vaak eeuwenoud zijn. Het patroon van deze perceelsgrenzen, de verkaveling, verschilt sterk per landschapstype. De verkaveling vertelt het verhaal van de ingebruikname van het natuurlijke landschap door de mens en de inrichting ervan. Het biedt een schat aan informatie over het verleden. In de gemeente Súdwest-Fryslân komen uiteenlopende landschapstypen voor, die elk gekarakteriseerd worden door andere verkavelingspatronen. In het kleigebied overheerst bijvoorbeeld een blokverkaveling, waarin de kronkelende sloten soms nog herinneren aan oude waterlopen uit de tijd dat de kwelders nog niet bedijkt waren. De veengebieden worden gekenmerkt door een opstreckende verkaveling, met smalle langgerekte percelen, die het verhaal van de middeleeuwse agrarische veenontginningen vertellen. De ruilverkavelingen van de afgelopen eeuw hebben de oorspronkelijke verkaveling op veel plaatsen sterk veranderd. Toch is de historische structuur nog altijd bepalend voor de inrichting van het landschap.

Er is al veel werk verricht op het gebied van historische verkaveling in dit gedeelte van Fryslân. Toch ontbrak het de gemeente Súdwest-Fryslân aan een duidelijk overzicht en een waardering van de belangrijkste historische verkavelingsstructuren binnen de gemeente. Met dit onderzoek wordt een waardering op hoofdlijnen gegeven van de belangrijkste historische verkavelingstructuren binnen het grondgebied van de gemeente. De waardering vindt zijn weerslag in een GIS-database, die door de gemeente in de eigen systemen kan worden ingezet, en zo bijvoorbeeld als onderlegger voor de Omgevingsvisie kan worden gebruikt. Deze rapportage vormt een beknopte toelichting bij de GIS-gegevens.

Afb. 1. De verkaveling in het gebied ten zuiden van Workum op de Topografisch Militaire Kaart (1850) en een recente luchtfoto (2020). De historische verkavelingspatronen zijn nog duidelijk zichtbaar.

1. Methodiek

Alle historische verkavelingspatronen zijn van waarde, maar niet alles is even waardevol. Het is daarom wenselijk om de waarde van deze structuren te bepalen. Een dergelijke waardering geeft de gemeente de mogelijkheid om afgewogen keuzes te maken bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen. Historische verkavelingstructuren zijn in Fryslân relatief goed in kaart gebracht. Op de Cultuurhistorische Kaart (CHK2) van de Provincie Fryslân zijn de verkavelingsvormen als aparte kaartlaag opgenomen.¹ In 2018-2019 heeft Cultuurland Advies voor de gemeenten Súdwest-Fryslân en De Fryske Marren de Landschapsbiografie van de Súdwesthoeke opgesteld.² Onderdeel daarvan was een inventarisatie en waardering van alle sloten binnen het gebied. Daarvoor werd het landschap opgedeeld in hoofdstructuren of blokken, waarvoor de CHK2 de basis vormde. De verkavelingsblokken uit de CHK2 werden voor de Landschapsbiografie aangescherpt op basis van nieuwe inzichten en verdiepend onderzoek. Naast de waardering op objectniveau (sloten) heeft de gemeente nu behoefte aan de waardering van de grote overkoepelende verkavelingsstructuren. In dit onderzoek zijn de in de Landschapsbiografie vastgestelde verkavelingsblokken gewaardeerd.

Een veelgebruikte methode om tot een waardering van cultuurhistorische objecten te komen is de toepassing van een wetenschappelijke waarderingsmethodiek op basis van de criteria *kenmerkendheid*, *gaafheid*, *ensemblewaarde* en *zeldzaamheid*. Deze methodiek is ook voor de Landschapsbiografie gehanteerd. De methodiek is echter ontwikkeld voor het waarderen van individuele objecten. Toch leent het zich met enige aanpassingen ook voor het waarderen van (verkaveling)structuren. Het belangrijkste punt daarbij is dat de criteria gaafheid en ensemblewaarde in het geval van grotere structuren vrijwel altijd overeenkomen. De gaafheid uit zich in het geval van de verkavelingspatronen namelijk in het aantal verdwenen perceelsgrenzen ten opzichte van de beginsituatie. Omdat hier niet naar individuele objecten wordt gekeken betekent een aangetaste gaafheid daarmee ook een aangetaste ensemblewaarde. Vanwege de grote overlap worden de criteria gaafheid en ensemblewaarde daarom samengevoegd. Daarnaast wordt het criteria ouderdom aan de waardering toegevoegd. Over het gebruik van ouderdom in historisch-geografische waarderingscriteria bestaat veel discussie. De ouderdom zegt in principe namelijk weinig over de waarde. Toch zijn wij van mening dat de ouderdom in het geval van verkavelingsstructuren wel degelijk waarde geeft aan de ensembles, zeker in combinatie met de andere criteria. De waarderingscriteria staan hieronder verder uitgewerkt. Daarbij plaatsen we wel de kanttekening dat deze indeling specifiek is vastgesteld voor het waarderen van historische verkavelingspatronen in dit deel van Fryslân en niet zonder meer kan worden toegepast op andere delen van Nederland.

Waarderingscriteria

Kenmerkendheid:

De mate waarin het element kenmerkend is geweest voor de wordingsgeschiedenis van het landschap waarin het voorkomt.

Zeer hoog (3 punten): *De structuur is bepalend geweest voor de ontwikkeling van het Zuidwest-Friese cultuurlandschap en is zeer kenmerkend voor het landschapstype waarin het voorkomt.*

¹ <https://www.fryslan.fr/chk>

² www.landschapsbiosudwesthoeke.nl

Hoog (2 punten): *De structuur heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van het Zuidwest-Friese cultuurlandschap en is kenmerkend voor het landschapstype waarin het voorkomt.*

Gemiddeld (1 punt): *De structuur heeft op kleine schaal bijgedragen aan de ontwikkeling van het Zuidwest-Friese cultuurlandschap en is enigszins kenmerkend voor het landschapstype waarin het voorkomt.*

Laag (0 punten): *De structuur heeft niet bijgedragen aan de ontwikkeling van het Zuidwest-Friese cultuurlandschap en is niet kenmerkend voor het landschapstype waarin het voorkomt.*

Gaafheid ensemble:

De aanwezigheid van de landschappelijke omgeving waarin of waarmee de cultuurhistorische structuren en elementen tot stand zijn gekomen en de mate van intactheid van de structuur ten opzichte van de beginsituatie.

Zeer hoog (3 punten): *De historische verkavelingsstructuur is zeer goed bewaard gebleven en het ensemble wordt niet of nauwelijks aangetast door bijvoorbeeld stads/dorpsuitbreidingen, moderne infrastructuur, droogmakerijen of ruilverkavelingen.*

Hoog (2 punten): *De historische verkavelingsstructuur is goed herkenbaar in het huidige landschap, maar het ensemble is op kleine schaal aangetast door bijvoorbeeld stads/dorpsuitbreidingen, moderne infrastructuur, droogmakerijen of ruilverkavelingen.*

Gemiddeld (1 punt): *De historische verkavelingsstructuur is enigszins herkenbaar in het huidige landschap maar het ensemble is sterk aangetast door bijvoorbeeld stads/dorpsuitbreidingen, moderne infrastructuur, droogmakerijen of ruilverkavelingen.*

Laag (0 punten): *De historische structuur is niet meer herkenbaar in het huidige landschap*

Ouderdom

De periode waarin de verkavelingsstructuur tot stand is gekomen

Zeer hoog (3 punten): *De verkavelingsstructuur is vóór 1500 tot stand gekomen*

Hoog (2 punten): *De verkavelingsstructuur is tussen 1500-1800 tot stand gekomen*

Gemiddeld (1 punt): *De verkavelingsstructuur is tussen 1800-2000 tot stand gekomen*

Laag (0 punten): *De verkavelingsstructuur is na 2000 tot stand gekomen*

Zeldzaamheid:

De actuele mate van voorkomen van de structuur in Fryslân of in Nederland.

Zeer hoog (3 punten): *De structuur komt nergens anders of slechts op enkele andere locaties in Fryslân of Nederland voor.*

Hoog (2 punten): *De structuur komt op weinige andere locaties in Fryslân of Nederland voor.*

Gemiddeld (1 punt): *De structuur komt op kleine schaal op andere locaties in Fryslân of Nederland voor.*

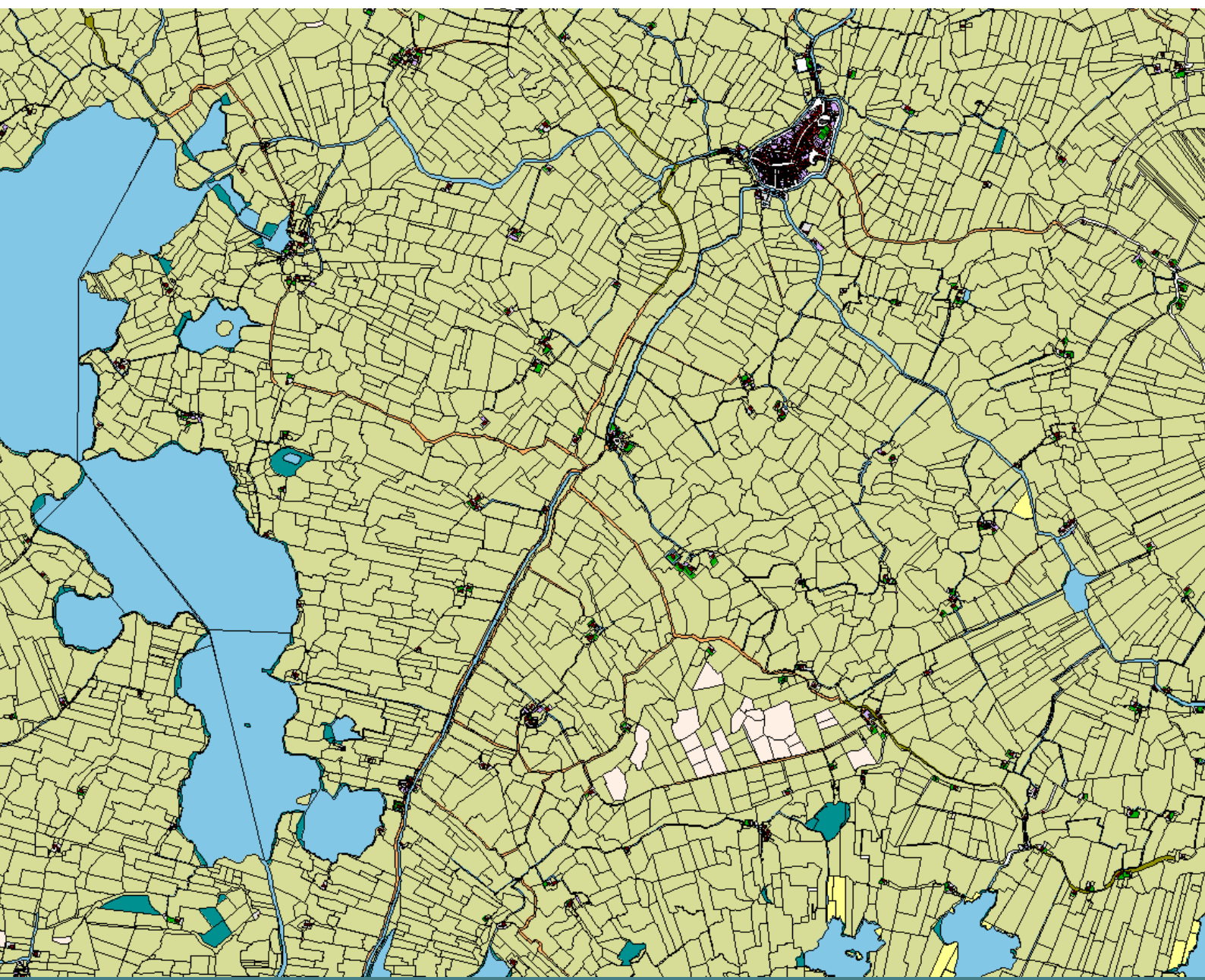
Laag (0 punten): *De structuur komt op grote schaal op andere locaties in Fryslân of Nederland voor.*

Score en wegingsfactor

Wanneer alle vier criteria gewaardeerd zijn, worden deze scores opgeteld tot een totaalscore. Daarna kunnen ze worden teruggerekend naar een eindwaardering:

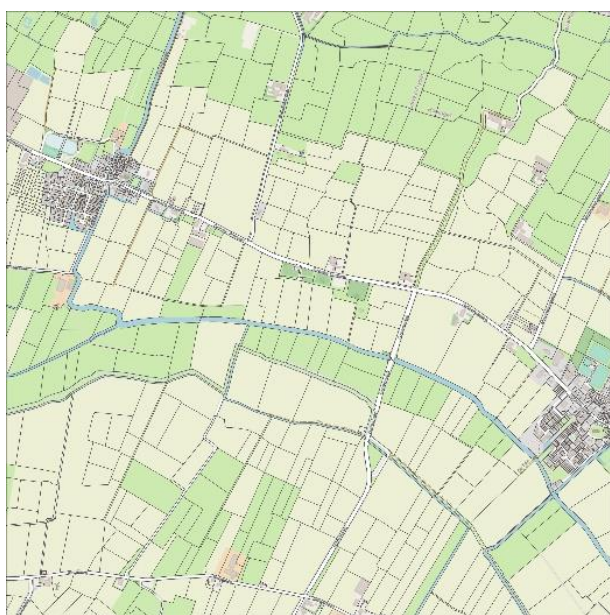
Waarderingsklasse	Waardering
Laag	0 - 3
Gemiddeld	4 - 6
Hoog	7 - 9
Zeer hoog	10 - 12

Afb. 2. HISGIS Fryslân en de eerste kadastrale minuutplans uit 1832 vormen een waardevolle bron aan informatie over de historische verkaveling. Onderstaande afbeelding toont het gebied ten zuidwesten van Bolsward, vóór de inpoldering van de Makkumer- en Parregaastermeren.

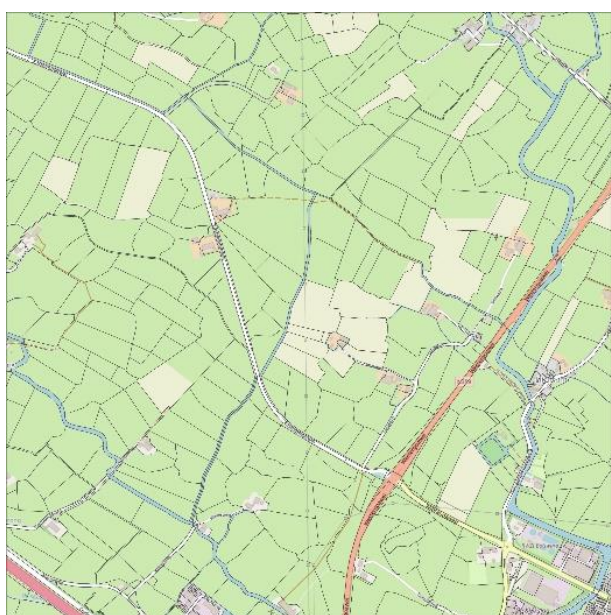
2. Verkavelingstypologie

Om tot een waardering van verkavelingsstructuren te komen is het belangrijk om eerst vast te stellen welke verschillende verkavelingstypen er binnen de gemeente voorkomen. Het zuidwesten van Fryslân kent een grote variëteit aan landschapstypen, zoals in de Landschapsbiografie van de Súdwesthoeke beschreven is. De verkaveling hangt nauw samen met de natuurlijke ondergrond en verschilt sterk per landschapstype. Op hoofdlijnen kunnen we binnen het grondgebied van de gemeente Súdwest-Fryslân de volgende verkavelingstypen onderscheiden. Voor uitgebreide achtergrondinformatie over de vorming van de verschillende landschaps- en verkavelingstypen verwijzen we naar de Landschapsbiografie, die online te raadplegen is via www.landschapsbiosudwesthoeke.nl

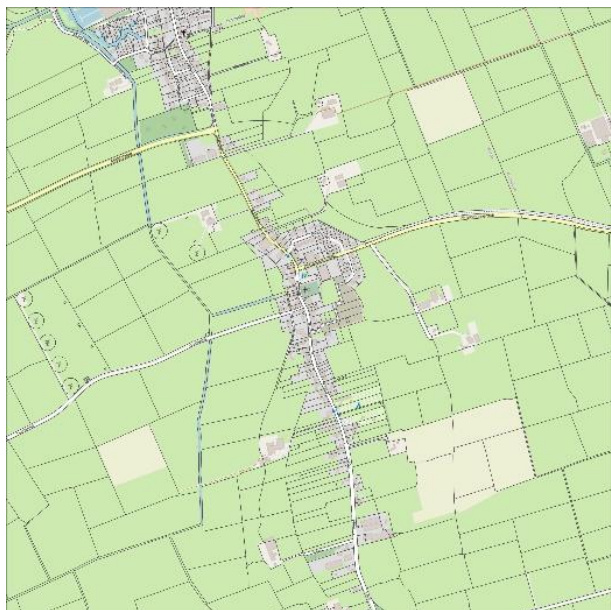
A. Regelmatige blokverkaveling

Een regelmatige blokverkaveling bestaat uit rechthoekige of vierkante percelen met een min of meer regelmatige vorm en structuur. Dit type verkaveling vinden we voornamelijk terug in het kleigebied in het noorden en westen van de gemeente, op kwelderwallen en in oude zeepolders zoals die van de Marneslenk en de Middelzee.

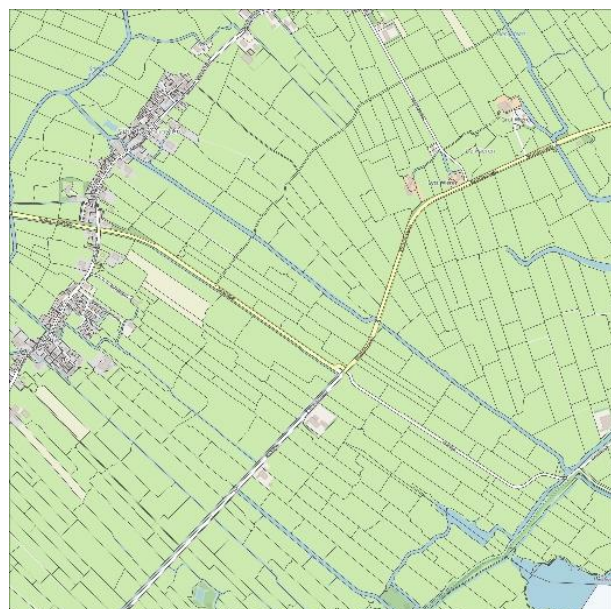
B. Onregelmatige blokverkaveling

Een onregelmatige blokverkaveling wordt gekenmerkt door percelen met een afwisselende rechthoekige, vierkante of afgeronde vorm, waarbij een duidelijke regelmaat of structuur ontbreekt. Dit type verkaveling is vaak zeer oud. De basis ervan stamt vaak uit de periode voor de bedijkingen, die rond de 11 eeuw begonnen. Een groot deel van het kleigebied in Súdwest-Fryslân is op deze manier verkaveld. Natuurlijke waterlopen zoals (voormalige) prielen en kweldergeulen zijn soms nog herkenbaar in de kronkelende perceelscheidingen.

C. Es-achtige verkaveling

Op hoge zandgronden waar keileem dicht aan het oppervlakte komt is de verkaveling opvallend anders dan in de omliggende gebieden. Deze hoger gelegen gronden vormden vanouds belangrijke bewoningskernen. De perceelsgrenzen bestaan hier vaak niet uit sloten, maar worden gemarkeerd met hekken, singels of houtwallen, soms in combinatie met greppels.

D. Opstreckende verkaveling

Het veengebied in het zuidoosten van de gemeente wordt net als grote delen van Fryslân gekenmerkt door een opstreckende verkaveling, die zich kenmerkt door smalle langgerekte percelen. Op basis van de oriëntatie van de sloten kan de ontginningsrichting worden vastgesteld. Vaak zijn één of meerdere nederzettingssassen nog aanwezig.

E. Polderverkaveling

Polderverkaveling komt voor in drooggelegde meren en jonge zeepolders die vanaf de 17e eeuw werden aangelegd. De polders kennen een rationele verkaveling met strakke rechte lijnen. Ook de bebouwing past binnen het planmatige patroon.

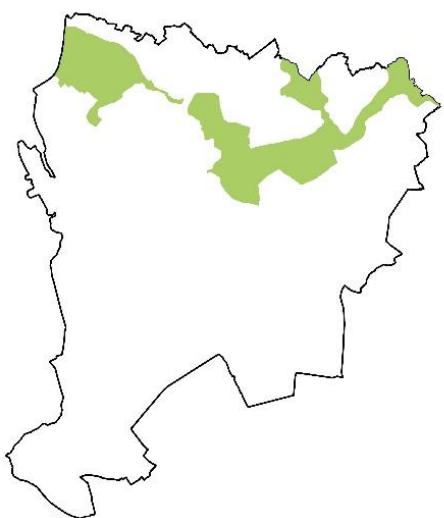
3. Verkavelingsblokken in Súdwest-Fryslân

Voor het waarderen van verkavelingstructuren is alleen de vaststelling van de verkavelingstypen onvoldoende. Het is van groot belang om na te gaan hoe de structuren zijn ontstaan en wat de ouderdom ervan is. Daarvoor is kennis van de landschapsgeschiedenis van het gebied onontbeerlijk. Op basis van de historisch-geografische ontwikkelingen kunnen er verschillende grote structuren worden onderscheiden die bepalend zijn geweest voor de inrichting van het landschap. Deze structuren zijn vastgesteld in de Landschapsbiografie. Bij de indeling in blokken is de huidige verkaveling leidend geweest. Verschillende structuren kunnen elkaar overlappen, zoals bijvoorbeeld het geval is bij de hempolders en de agrarische veenontginningen in het klei-op-veen gebied, of de meerpolders (droogmakerijen) die vaak oude structuren doorsnijden. Voor de historische grenzen die niet meer herkenbaar zijn in het huidige landschap verwijzen we naar de Landschapsbiografie. Hieronder volgt een overzicht van de belangrijkste hoofdstructuren. Binnen deze hoofdstructuren komen verschillende verkavelingsblokken voor. In de bijlage is een volledig overzicht van deze blokken en de scores per waarderingscriteria opgenomen. Deze informatie is ook terug te vinden in de GIS-database.

De moederpolders

De moederpolders van Hartwerd-Witmarsum en Oostereind behoren tot de oudste bedijkingen van Fryslân. Over de datering ervan bestaat enige discussie, maar over het algemeen wordt aangenomen dat ze al in de 11^e eeuw moeten zijn aangelegd. Binnen de polders komt een onregelmatige blokverkaveling voor, die niet veel afwijkt van de verkaveling buiten de moederpolderdijken. Toch wordt de verkavelingstructuur van de moederpolders hoger gewaardeerd. Dat heeft te maken met de ensemblewaarde en zeldzaamheid. Beide moederpolders zijn als geheel goed intact gebleven en weinig verstoord. Het advies luidt om de verkaveling binnen beide moederpolders zo veel mogelijk intact te houden en het dempen van sloten waar mogelijk te voorkomen.

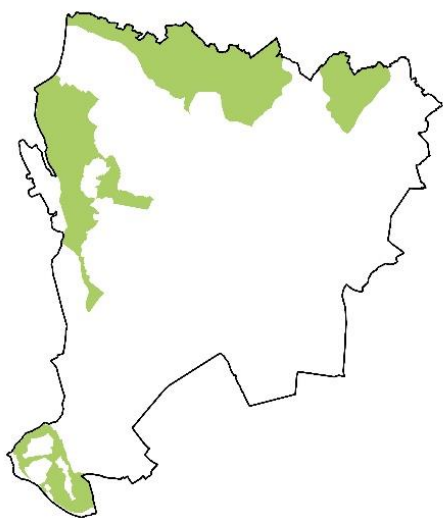
De Marneslenk en Middelzee

Tot in de vroege middeleeuwen werd Westergo omsloten door twee zeearmen; de Middelzee en de Marneslenk. In de omgeving van Bolsward kwamen ze bij elkaar. Vanaf ca. 1100 is men begonnen met het inpolderen van beide zeearmen, nadat deze door aanhoudende aanslibbing steeds verder droog kwamen te liggen. Het ingedijkte land wordt gerekend tot de oude zeepolders en wordt gekenmerkt door een regelmatige blokverkaveling. De ensemblewaarde ligt zeer hoog, zeker daar waar de oorspronkelijke zee(polder)dijken nog aanwezig zijn. Daarnaast zijn dergelijke ingepolderde zeearmen zeer zeldzaam te noemen. De verkaveling binnen deze structuren wordt daarmee als zeer hoog gewaardeerd.

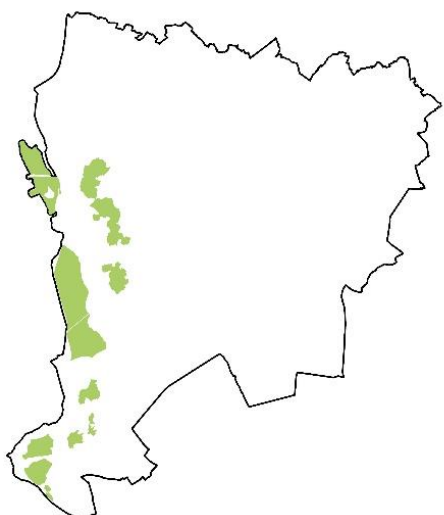
De hempolders

Tussen de voormalige Middelseeboezem en de agrarische veenontginningen ligt een gordel van binnendijken en polders die we de hemdijken en hempolders noemen. Ze zijn vanaf de 10^e eeuw aangelegd om het kleigebied te beschermen tegen het overtollige water uit het veengebied. In de meeste hempolders is de oorspronkelijke blokvormige verkaveling die in het gehele kleigebied overheerst nog duidelijk aanwezig. De hempolders vormen goed bewaarde ensembles in de overgangszone tussen klei en veen en kunnen waardevolle informatie leveren bij toekomstig archeologisch en landschapshistorisch onderzoek. Er is nog veel onduidelijk over de exacte ontwikkeling van deze zone.

Het kleigebied in het noorden en westen van de gemeente.

In het kleigebied in het noorden en westen van de gemeente komt een blokvormige verkaveling voor. De onregelmatige verkaveling is vaak ouder en wordt gekenmerkt door kronkelende waterlopen die teruggaan op natuurlijke krekens en prielen in het kwelderlandschap. Het slotenpatroon vertelt veel over het natuurlijke landschap en de ingebruikname ervan. Dit verkavelingstype is kenmerkend voor grote delen van Fryslân.

Droogmakerijen en jonge zeepolders

De eerste grote droogmakerijen in Súdwest-Fryslân stammen uit het begin van de 17^e eeuw, toen de Staverse meren werden drooggelegd. Bij de droogleggingen ging men uit van Noord-Hollandse voorbeelden. De meeste droogmakerijen in Súdwest-Fryslân zijn echter jonger en werden pas in de 19^e eeuw aangevangen. In de drooggelegde gebieden komt een rationele polderverkaveling voor. De gaafheid en ensemblewaarde ligt er vaak zeer hoog omdat er in de loop der tijd weinig landschappelijke veranderingen hebben plaatsgevonden. Er gelden strenge randvoorwaarden voor nieuwe ontwikkelingen in gebieden met een polderverkaveling met een (zeer) hoge waarde, omdat de herkenbaarheid van de structuur en de kenmerkende openheid van het polderlandschap zeer

kwetsbaar zijn. Aanbevolen wordt daarom om terughoudend te zijn met nieuwe bebouwing die niet binnen de historische structuur past.

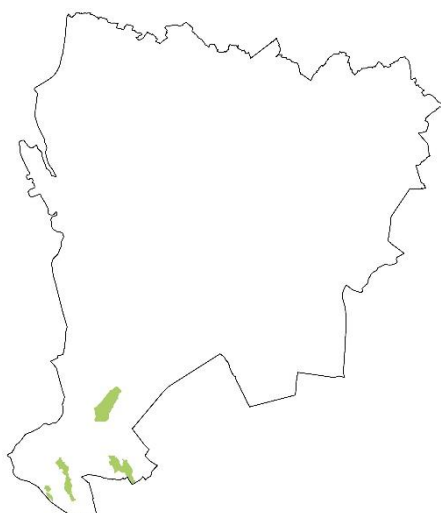

De agrarische veenontginningen

Ongeveer de helft van het grondgebied van de gemeente Súdwest-Fryslân bestaat uit een voormalig hoogveenlandschap. Al voor het jaar 1000 begon men met de ontginning ervan. Vanaf de middeleeuwen is dit uitgestrekte hoogveengebied op grote schaal ontgonnen en in cultuur gebracht. De agrarische veenontginningen kunnen op basis van de richting van de ontginning worden ingedeeld in ontginningsblokken. Deze blokken zijn vastgesteld in het kader van de Landschapsbiografie.³ De vastgestelde ontginningsblokken strekken zich uit buiten de gemeentegrens. In het hoogveen ontsprongen diverse veenriviertjes, haaks daarop groeven de eerste ontginners op gelijkmatige afstand sloten in het moeras. Door de natuurlijke hellingshoek in het veen stroomde het water af. Vanwege de

aanhoudende ontwatering en oxidatie van het veen kreeg men te maken met vernatting en trok men steeds verder het veengebied in. Zo ontstond de smalle verkaveling die nu kenmerkend is voor grote delen van Fryslân. De verkavelingsstructuren in de veenontginningen kennen een (zeer) hoge kenmerkendheid en ouderdom, maar zijn niet zeldzaam te noemen. De gaafheid van het ensemble verschilt per blok. Het zijn met name de opstreckende sloten die hier van (zeer) hoge waarde zijn.

³ De veenontginningsblokken in Súdwest-Fryslân zijn vastgesteld door Dennis Worst, onder toezienend oog van prof. dr. G.J. de Langen (Bijzonder hoogleraar Archeologie van het Noord-Nederlandse terpen- en wierdenlandschap en Provinciaal archeoloog van Fryslân) Dennis Worst doet momenteel Promotieonderzoek naar de paleogeografie, chronologie, fasering en ruimtelijke diversiteit van de agrarische veenontginningen in de stroomdalen van de Kuinder en Linde (Zuidoost-Friesland en de Kop van Overijssel).

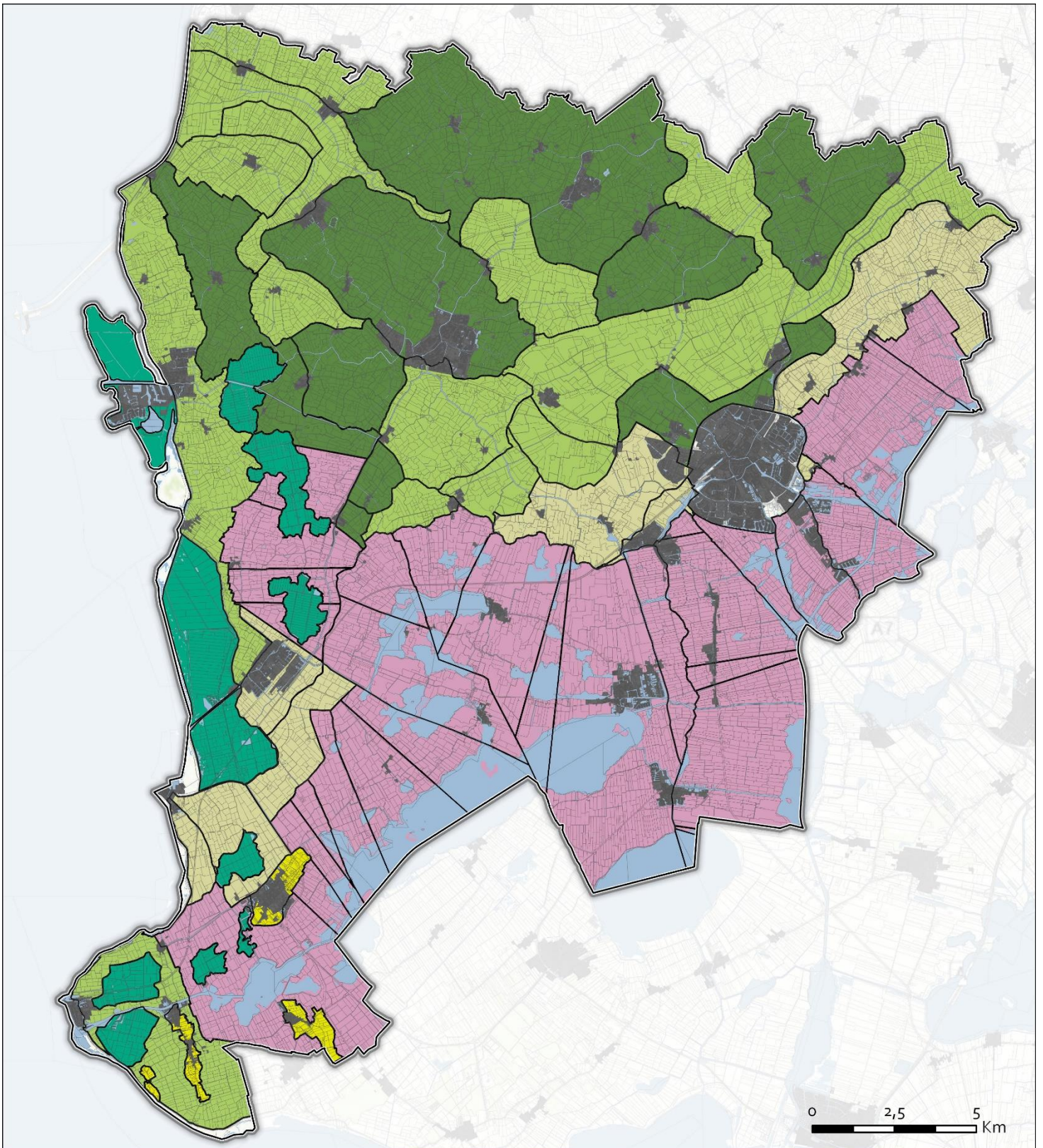
De es-achtige verkavelingen

Es-achtige verkavelingen komen in Súdwest-Fryslân alleen in het uiterste zuidwesten van de gemeente voor, waar het keileem dat tijdens de ijstijden werd afgezet dicht aan het oppervlakte ligt. Het gaat om de ensembles van Koudum, Hemelum, Warns en Scharl. Es-achtige verkavelingen zijn binnen de gemeente dus zeldzaam te noemen, maar wanneer we het in breder (provinciaal/landelijk) perspectief bekijken is dat niet het geval. De zeldzaamheid is daarom vastgesteld op gemiddeld. De es-achtige verkavelingen zijn echter wel kenmerkend voor dit deel van Friesland (samen met Gaasterland) en kennen een hoge ouderdom (zeer

hoog). De gaafheid van het ensemble verschilt per dorp, rond Koudum ligt deze door de aanhoudende dorpsuitbreidingen en andere recente ontwikkelingen het laagst. Toch krijgen alle es-achtige verkavelingstructuren de waardering hoog.

4. Verkavelingskaart en waarderingskaart

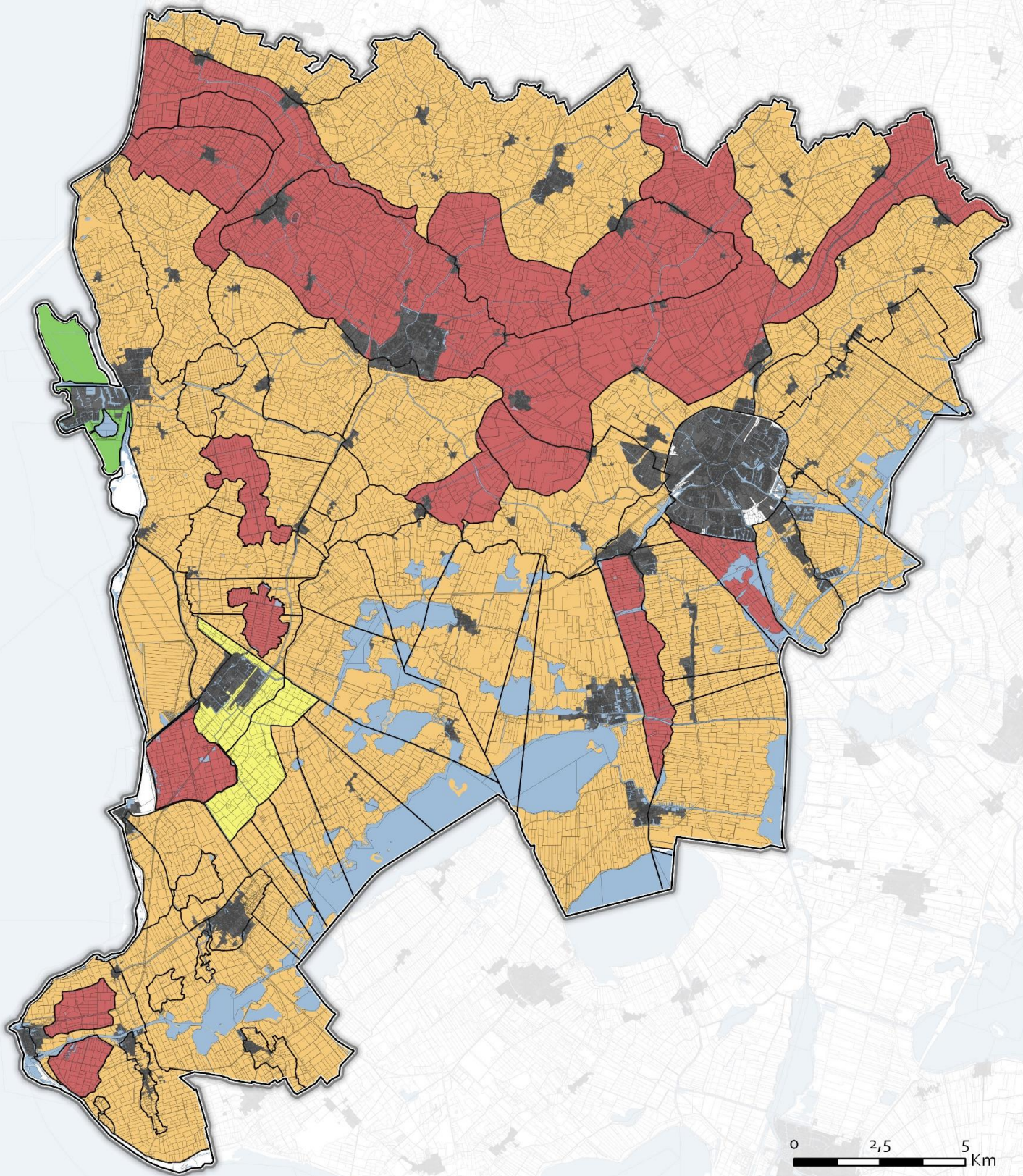
Op de volgende pagina's zijn een kaart met de verkavelingstype en een kaart met de waardering per blok opgenomen. Een hoge resolutie versie van beide kaarten is meegestuurd in de bijlage (pdf A1 schaal 1:55:000).

Verkavelingstypen gemeente Súdwest-Fryslân

Verkavelingstype

- Regelmatige blokverkaveling
- Onregelmatige blokverkaveling
- Es-achtige verkaveling
- Opstreckende verkaveling
- Overgangszone blokverkaveling/opstreckende verkaveling
- Polderverkaveling
- Bebouwing
- Water
- Perceelsgrenzen

Waardering historische verkavelingstructuren gemeente Súdwest-Fryslân

Waardering

- Zeer hoog
- Hoog
- Gemiddeld
- Laag
- Water
- Perceelsgrenzen

4. Omgaan met historische verkavelingsstructuren

Op basis van de waardering kunnen we concluderen dat de gemeente Súdwest-Fryslân rijk is aan waardevolle historische verkavelingsstructuren. In vergelijking met andere gebieden in Fryslân en Nederland kent de gemeente een zeer groot aantal goed bewaarde historische verkavelingsstructuren. Omdat vrijwel alle perceelsgrenzen in dit gebied uit sloten bestaan, is de historische verkaveling sterk in het landschap verankerd en overal nog goed af te lezen. Dat maakt vrijwel het gehele grondgebied van de gemeente tot een cultuurhistorisch waardevol gebied.

De schade die de naoorlogse ruilverkavelingen aan deze structuren hebben opgeleverd lijken in Súdwest-Fryslân relatief beperkt te zijn, de leesbaarheid van het historische cultuurlandschap is nog altijd zeer goed, hoewel er ook hier zeer veel sloten verdwenen zijn in de afgelopen eeuw. Ook in vergelijking met andere Friese gemeenten kan de historische verkaveling er bijzonder worden genoemd, zeker wanneer het gaat om structuren zoals de moederpolders, de Marneslenk en de Middelzee. Vooral de grote diversiteit aan landschaps- en verkavelingstypen maakt het cultuurlandschap van Súdwest-Fryslân uniek en van hoge waarde. Nergens anders in Fryslân vind je op zo'n korte afstand van elkaar zo veel verschillende landschapstypen.

De historische verkaveling is in vrijwel de gehele gemeente van hoge waarde. Er is een aantal structuren dat eruit springt en een zeer hoge waardering kent. Dat zijn de moederpolders, de oude zeepolders van de Marneslenk en Middelzee, verschillende droogmakerijen en een tweetal veenontginningsblokken.

Aanbevelingen

Het is belangrijk om rekening te houden met waardevolle historische verkavelingsstructuren bij het maken van beleid en toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen. De verkavelingsstructuren geven vorm aan het landschap en vertellen het verhaal van de eeuwenlange bewoningsgeschiedenis. Dit onderzoek omvat geen advies over het omgaan met historische verkavelingsstructuren in gemeentelijk beleid. Wel willen we enkele aandachtspunten meegeven.

- De hoge waardering geldt niet voor alle perceelsgrenzen binnen een blok. Over het algemeen kan er worden gesteld dat alle sloten die in 1832 (bij de eerste kadastrale opmeting) aanwezig waren tot de oorspronkelijke historische structuur behoren, tenzij de gehele structuur uit een latere periode dateert. HISGIS Fryslân en de waardering van individuele sloten en greppels in de Landschapsbiografie bieden hiervoor ook handvatten.
- Wees terughoudend met het dempen van sloten in gebieden met een zeer hoge waarde. Wanneer de gaafheid van het ensemble wordt aangetast bestaat de kans dat de structuur niet langer herkenbaar is.
- Houd bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen altijd rekening met het landschapstype en de verkavelingsstructuur. Sommige landschappen en structuren lenen zich beter voor nieuwe ontwikkelingen dan andere. Voor ieder landschapstype zijn passende vormen te bedenken.
- De historische verkavelingsstructuren zijn vaak grensoverschrijdend. Zorg voor afstemming met de aangrenzende gemeenten om de waardevolle ensembles veilig te stellen voor de toekomst.

- Er bestaan nog veel kennislacunes, de historische verkaveling biedt veel kansen voor toekomstig archeologisch en historisch-geografisch onderzoek. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan kleinschalige casestudies, waarin de verkaveling en ontginning in detail in kaart wordt gebracht.⁴ Ook kan gedacht worden aan combinaties met archeologisch onderzoek in de vorm van boringen, C¹⁴-dateringen en paleobotanisch onderzoek in het veengebied, of onderzoek naar de aanwezigheid van veen onder oude kerkheuvels om de maximale veenuitbreiding in kaart te brengen. Hoewel we een aardig beeld hebben van de ontginningsgeschiedenis op hoofdlijnen is er over de details nog veel te leren. Ook nieuw wetenschappelijk onderzoek naar de ouderdom van de dijken kan interessant zijn. Daarnaast kan het waardevol zijn om de verdwenen sloten in kaart te brengen. Deze zijn vaak nog te reconstrueren op basis van historische kaarten en de hoogtekaart. Daarmee wordt duidelijker hoe de verkavelingsstructuren er in het verleden uit hebben gezien, hoe veel er verdwenen is, dat kan mogelijk leiden tot nieuwe inzichten over de ontginningen. Met name over de ontginning en ontwikkeling van de veenrandzone/klei-op-veenzone en de hempolders bestaat nog veel onduidelijkheid.

Afb. 3. Op luchtfoto's is de historische verkavelingstructuur vaak nog goed te herkennen, niet alleen aan de perceelscheidingen, maar ook aan het landgebruik. De voormalige Marneslenk tekent zich bijvoorbeeld duidelijk af door de vele bouwlanden die er gelegen zijn.

⁴ Een mooi voorbeeld hiervan is de masterscriptie van Andries Brinksma (2018). *Gelaagd Landschap: Een verkennend onderzoek naar de samenhang tussen het oorspronkelijke natuurlijke landschap, de middeleeuwse veenontginningen en het vroegmoderne klei-op-veengebied van Zuidwest-Friesland*. Kenniscentrum Landschap Rijksuniversiteit Groningen.

Literatuurlijst

Bont C, de., 2008. *Vergeten land. Ontginning, bewoning en waterbeheer in de West-Nederlandse veengebieden (800-1350)*. Proefschrift Wageningen WUR.

Brinksma A., 2018. *Gelaagd Landschap. Een verkennend onderzoek naar de samenhang tussen het oorspronkelijke natuurlijke landschap, de middeleeuwse veenontginningen en het vroegmoderne klei-op-veengebied van Zuidwest-Friesland*. Masterscriptie Kenniscentrum Landschap, Rijksuniversiteit Groningen.

Horst M., 2014. *Gemeente Súdwest-Fryslân. Historisch-geografische inventarisatie en waardering van het buitengebied*. Cultuurland Advies, Wapenveld.

Schroor M., 2012. *Tussen Hemdijk en Klif. Het nationale landschap Zuidwest-Fryslân*. Afûk Leeuwarden

Strootman Landschapsarchitecten & NoviaConsult. *Nationaal Landschap Zuidwest-Fryslân. Landschapsontwikkelingsvisie & Kanskaart*.

Websites & kaarten

www.landschapsbiosudwesthoeke.nl

www.topotijdreis.nl

www.hisgis.nl

<https://www.fryslan.frl/chk>

<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/bronnen-en-kaarten/overzicht/paleografische-kaarten>

Lijst met afbeeldingen

Voorblad: www.topotijdreis.nl

Afb. 1: Topografisch Militaire Kaart (TMK) 1850 en Luchtfoto 2020 via ESRI Nederland

Afb. 2: HISGIS Fryslân (<https://hisgis.nl/projecten/fryslan/>)

Afb.3 Luchtfoto 2020 ESRI Nederland

Afbeeldingen verkavelingstypologie: Open Topo, BRT en Kadaster. Cartografie Cultuurland Advies

Afbeeldingen verkavelingsblokken: Cartografie Cultuurland Advies

Verkavelingskaart: Topo RD ESRI Nederland, CHK2 Fryslân, Digitale Kadastrale Kaart 4, BRT Top10NL, Cartografie Cultuurland Advies

Waarderingskaart: Topo RD ESRI Nederland, CHK2 Fryslân, Digitale Kadastrale Kaart 4, BRT Top10NL, Cartografie Cultuurland Advies

Bijlagen

GIS-database: *Waardering_verkaveling.gdb*

Feature class: *Verkavelingsblokken*

Verkavelingstypenkaart (pdf A1 schaal 1:55:000)

Waarderingskaart (pdf A1 schaal 1:55:000)

Beschrijving waardering blokken (bijgevoegd)

Waardering blokken

Kleigebied

Verkavelingstype: (on)regelmatige blokverkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 8 (hoog)

Toelichting: Onder het kleigebied worden verschillende blokken in het noorden en westen van de gemeente gerekend, die niet onder één van de andere structuren vallen. De verkaveling is er blokvormig met soms een duidelijke regelmaat en op andere plaatsen juist onregelmatig. Grote delen van Fryslân zijn op deze manier verkaveld, de structuur is daarmee niet zeldzaam te noemen. Desondanks ligt de waarde hoog.

De Marneslenk

Verkavelingstype: Regelmatige blokverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 3

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 3

Waardering: 12 (zeer hoog)

Toelichting: De Marneslenk is een voormalige zeearm aan de noordwestkant van de gemeente. Tegen het einde van de middeleeuwen stond de zeearm in verbinding met de Middellzee. Toen de Marneslenk en de Middellzee door aanhoudende aanslibbing steeds droog begon te vallen werd rond 1100 begonnen met de inpoldering ervan. De oude zeepolders worden gekenmerkt door een regelmatige blokverkaveling. De ensemblewaarde ligt zeer hoog, zeker daar waar de oorspronkelijke zee(polder)dijken nog aanwezig zijn. Daarnaast zijn dergelijke ingepolderde zeearmen zeer zeldzaam te noemen. De verkaveling binnen de Marneslenk wordt daarmee als zeer hoog gewaardeerd.

De Middellzee

Verkavelingstype: Regelmatige blokverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 3

Waardering: 11 (zeer hoog)

Toelichting: De scheiding tussen Oostergo en Westergo werd vanouds gevormd door de Middellzee. Tegen het einde van de middeleeuwen was de uitbreiding van de Middellzee op een hoogtepunt en was er via de Marneslenk en de Oude Rijd een verbinding met het Vlie. Toen de Marneslenk en de Middellzee door aanhoudende aanslibbing steeds droog begon te vallen werd rond 1100 begonnen met de inpoldering ervan. De oude zeepolders worden gekenmerkt door een regelmatige blokverkaveling. De ensemblewaarde ligt zeer hoog, zeker daar waar de oorspronkelijke zee(polder)dijken nog

aanwezig zijn. Daarnaast zijn dergelijke ingepolderde zeearmen zeer zeldzaam te noemen. De verkaveling binnen de Middellzeepolders wordt daarmee als zeer hoog gewaardeerd.

De Pingjumer Gulden Halsband

Verkavelingstype: Regelmatige blokverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 3

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 3

Waardering: 12 (zeer hoog)

Toelichting: De Pingjumer Gulden Halsband behoort tot de oudste bedijkingen van de Marneslenk. Deze onregelmatige ringdijk beschermde het dorpsgebied van Pingjum tegen het water uit de zeeboezem. De aanleg ervan begon rond 1075. De dijk is grotendeels bewaard gebleven en is nog altijd zichtbaar in het landschap. Binnen de dijk komt een regelmatige blokverkaveling voor. Door de aanleg van de dijken werd een groot stuk buitendijks land ingepolderd. De historische verkaveling is goed intact en kent een zeer hoge waarde.

Moederpolder van Hartwerd-Witmarsum

Verkavelingstype: Onregelmatige blokverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 3

Waardering: 11 (zeer hoog)

Toelichting: De moederpolder van Hartwerd-Witmarsum behoort tot de oudste bedijkingen van Fryslân. Binnen de polder komt een onregelmatige blokverkaveling voor, die niet veel afwijkt van de verkaveling buiten de moederpolderdijken. Toch wordt de verkavelingstructuur van de moederpolder hoger gewaardeerd. Dat heeft te maken met de zeldzaamheid van de moederpolders.

Moederpolder van Oostereind

Verkavelingstype: Onregelmatige blokverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 3

Waardering: 11 (zeer hoog)

Toelichting: De moederpolder van Oostereind behoort tot de oudste bedijkingen van Fryslân. Binnen de polder komt een onregelmatige blokverkaveling voor, die niet veel afwijkt van de verkaveling buiten de moederpolderdijken. Toch wordt de verkavelingstructuur van de moederpolder hoger gewaardeerd. Dat heeft te maken met de zeldzaamheid van de moederpolders.

Arkumerhem**Verkavelingstype:** Onregelmatige blokverkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 2**Waardering:** 9 (hoog)**Toelichting:** De hempolders liggen ten zuiden van de voormalige Marne- en Middelseeboezems. Deze middeleeuwse binnenpolderdijken zijn vanaf de late 12e eeuw aangelegd om het binnendijkse land te beschermen tegen de wateroverlast die veroorzaakt werd door de veenontginningen in het zuiden, het opwarmde klimaat en de inpoldering van de zeeboezems.**Eemswouderhem****Verkavelingstype:** Regelmatige blokverkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 2**Waardering:** 9 (hoog)**Toelichting:** De hempolders liggen ten zuiden van de voormalige Marne- en Middelseeboezems. Deze middeleeuwse binnenpolderdijken zijn vanaf de late 12e eeuw aangelegd om het binnendijkse land te beschermen tegen de wateroverlast die veroorzaakt werd door de veenontginningen in het zuiden, het opwarmde klimaat en de inpoldering van de zeeboezems. De Eemswouderhem wordt doorsneden door de A7, verder is de historische verkaveling grotendeels intact.**Exmorrahem****Verkavelingstype:** Onregelmatige blokverkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 2**Waardering:** 9 (hoog)**Toelichting:** De hempolders liggen ten zuiden van de voormalige Marne- en Middelseeboezems. Deze middeleeuwse binnenpolderdijken zijn vanaf de late 12e eeuw aangelegd om het binnendijkse land te beschermen tegen de wateroverlast die veroorzaakt werd door de veenontginningen in het zuiden, het opwarmde klimaat en de inpoldering van de zeeboezems. De Exmorrahem wordt doorsneden verschillende (water)wegen, verder is de historische verkaveling grotendeels intact.**Morrahem****Verkavelingstype:** Regelmatige blokverkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 3**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 2**Waardering:** 10 (zeer hoog)**Toelichting:** De hempolders liggen ten zuiden van de voormalige Marne- en Middelseeboezems. Deze

middeleeuwse binnenpolderdijken zijn vanaf de late 12e eeuw aangelegd om het binnendijkse land te beschermen tegen de wateroverlast die veroorzaakt werd door de veenontginningen in het zuiden, het opwarmde klimaat en de inpoldering van de zeeboezems. Het noordelijke gedeelte van de Morrahem kan tot een oude zeepolder van de Middelsee gerekend worden. De verkaveling kent hier een grootschalige regelmaat en het ensemble is zeer gaaf.

Rauwerderhem**Verkavelingstype:** Overgang blokverkaveling/
opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 2**Waardering:** 9 (hoog)**Toelichting:** De hempolders liggen ten zuiden van de voormalige Marne- en Middelseeboezems. Deze middeleeuwse binnenpolderdijken zijn vanaf de late 12e eeuw aangelegd om het binnendijkse land te beschermen tegen de wateroverlast die veroorzaakt werd door de veenontginningen in het zuiden, het opwarmde klimaat en de inpoldering van de zeeboezems. De Rauwerderhem ligt in de klei-op-veenzone en overlapt gedeeltelijk met de agrarische veenontginningsgroep 12. De verkaveling bestaat uit een mix tussen een blokverkaveling en een opstreckende verkaveling.**Riperahem****Verkavelingstype:** Regelmatige blokverkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 2**Waardering:** 9 (hoog)**Toelichting:** De hempolders liggen ten zuiden van de voormalige Marne- en Middelseeboezems. Deze middeleeuwse binnenpolderdijken zijn vanaf de late 12e eeuw aangelegd om het binnendijkse land te beschermen tegen de wateroverlast die veroorzaakt werd door de veenontginningen in het zuiden, het opwarmde klimaat en de inpoldering van de zeeboezems. De Riperahem ligt in de klei-op-veenzone en grenst aan de agrarische veenontginningsgroep 3.**Scherhem****Verkavelingstype:** Onregelmatige blokverkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 1**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 2**Waardering:** 8 (hoog)**Toelichting:** De hempolders liggen ten zuiden van de voormalige Marne- en Middelseeboezems. Deze middeleeuwse binnenpolderdijken zijn vanaf de late 12e eeuw aangelegd om het binnendijkse land te beschermen

tegen de wateroverlast die veroorzaakt werd door de veenontginningen in het zuiden, het opwarmde klimaat en de inpoldering van de zeeboezems. De Scherhem is gedeeltelijk verdwenen door uitbreiding van de stad Sneek en wordt daarnaast doorsneden door diverse (water)wegen.

Scherwolderhem

Verkavelingstype: Onregelmatige blokverkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De hempolders liggen ten zuiden van de voormalige Marne- en Middelseeboezems. Deze middeleeuwse binnenpolderdijken zijn vanaf de late 12e eeuw aangelegd om het binnendijkse land te beschermen tegen de wateroverlast die veroorzaakt werd door de veenontginningen in het zuiden, het opwarmde klimaat en de inpoldering van de zeeboezems. De Scherwolderhem ligt in de klei-op-veenzone en grenst aan de agrarische veenontginningen. Het ensemble wordt doorsneden door de spoorlijn naar Sneek en de recente stadsuitbreidingen, maar is verder in goede staat.

Schraarderhem

Verkavelingstype: Regelmatige blokverkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 1

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 8 (hoog)

Toelichting: De hempolders liggen ten zuiden van de voormalige Marne- en Middelseeboezems. Deze middeleeuwse binnenpolderdijken zijn vanaf de late 12e eeuw aangelegd om het binnendijkse land te beschermen tegen de wateroverlast die veroorzaakt werd door de veenontginningen in het zuiden, het opwarmde klimaat en de inpoldering van de zeeboezems. De Schraarderhem wordt doorsneden door de A7 en een aantal lokale wegen. Bovendien is een deel van de hempolders hier niet meer duidelijk aanwezig.

Klei-op-veenzone

Verkavelingstype: Overgang blokverkaveling/
opstreckende verkaveling

Kenmerkendheid: 1

Gaafheid ensemble: 1

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 7 (hoog)

Toelichting: De klei-op-veenzone vormt de overgang tussen de blokverkaveling in het kleigebied en de opstreckende verkaveling in het veengebied. Hieronder vallen enkele gedeeltes die niet binnen de veenontginningsblokken of de hempolders kunnen worden ondergebracht. De verkaveling is er vaak

rommelig en een duidelijke structuur ontbreekt. Desondanks is de verkavelingstructuur van hoge waarde en belangrijk voor toekomstig onderzoek.

Makkumerwaard

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 0

Gaafheid ensemble: 3

Ouderdom: 0

Zeldzaamheid: 0

Waardering: 3 (laag)

Toelichting: De Makkumerwaard is een zandplaat die na de afsluiting van de Zuiderzee droog kwam te liggen. Er komt geen bijzondere verkavelingstructuur voor.

Makkumermeer

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 1

Zeldzaamheid: 3

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: Het Makkumermeer of Koudmeer werd drooggelegd in 1879. De rationele polderverkaveling is nog aanwezig. Het ensemble wordt doorsneden door het Van Panhuyskanaal, dat vlak na de inpoldering werd aangelegd.

Haanmeer

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 3

Ouderdom: 1

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: Het Haanmeer werd drooggelegd in 1858. De rationele polderverkaveling is nog aanwezig. Nu een natuurgebied.

Grote Gersloot

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 1

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 7 (hoog)

Toelichting: Grote Gersloot is een kleine meerpolder die aan het einde van de 19e eeuw werd drooggelegd. De blokverkaveling wijkt niet bijzonder veel af van de omliggende verkaveling.

It Flait

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 1

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 7 (hoog)

Toelichting: Het Flait is een kleine meerpolder die in de jaren '50 van de 19^e eeuw werd drooggelegd. De blokverkaveling wijkt niet bijzonder veel af van de omliggende verkaveling.

Noordermeerpolder

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 2

Zeldzaamheid: 3

Waardering: 10 (zeer hoog)

Toelichting: De Staverse Noord- en Zuidpolder werden rond 1620 drooggelegd en behoren tot de eerste grote droogmakerijen van Friesland. De rationele polderverkaveling is nog aanwezig. Het ensemble wordt verstoord door de aanleg van de spoorlijn naar Stavoren.

Parregaastermeer

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 3

Ouderdom: 1

Zeldzaamheid: 3

Waardering: 10 (zeer hoog)

Toelichting: Het Parregaastermeer of Zuidermeer werd drooggelegd in 1879. De rationele polderverkaveling is nog aanwezig.

Workumer Nieuwland

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 3

Ouderdom: 2

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 10 (zeer hoog)

Toelichting: Het Workumer Nieuwland is een jonge zeepolder die tussen 1621 en 1635 werd bedijkt. De rationele blokverkaveling is nog goed zichtbaar.

Workumermeer

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 3

Ouderdom: 1

Zeldzaamheid: 3

Waardering: 10 (zeer hoog)

Toelichting: Het Workumermeer werd drooggelegd in 1877. De rationele polderverkaveling is nog aanwezig. Tegenwoordig een natuurgebied.

Workumerwaard

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 1

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 7 (hoog)

Toelichting: De Workumerwaard is een zandplaat die na de afsluiting van de Zuiderzee droog is gevallen. In de jaren '30 werd er een zomerkade aangelegd, waarna een deel van de Workumerwaard in cultuur werd gebracht. De verkaveling die toen is aangelegd is nog aanwezig.

Zuidermeerpolder

Verkavelingstype: Polderverkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 3

Ouderdom: 2

Zeldzaamheid: 3

Waardering: 11 (zeer hoog)

Toelichting: De Staverse Noord- en Zuidpolder werden rond 1620 drooggelegd en behoren tot de eerste grote droogmakerijen van Friesland. De rationele polderverkaveling is nog aanwezig.

Omgeving Koudum

Verkavelingstype: Es-achtige verkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 1

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 7 (gemiddeld)

Toelichting: Koudum ligt op een pleistocene keileemhoogte en kent een es-achtige verkaveling. Hoewel dergelijke essen in dit deel van Fryslân weinig voorkomen zijn ze op bredere schaal niet zeldzaam te noemen. De historische verkaveling is hier deels verdwenen door uitbreiding van Koudum en de aanleg van nieuwe infrastructuur.

Omgeving Warns

Verkavelingstype: Es-achtige verkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 8 (hoog)

Toelichting: Warns ligt op een pleistocene keileemhoogte en kent een es-achtige verkaveling. Hoewel dergelijke essen in dit deel van Fryslân weinig voorkomen zijn ze op bredere schaal niet zeldzaam te noemen. De historische verkaveling is hier nog goed herkenbaar.

Omgeving Scharl

Verkavelingstype: Es-achtige verkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 8 (gemiddeld)

Toelichting: Scharl ligt op een pleistocene keileemhoogte en kent een es-achtige verkaveling. Hoewel dergelijke essen in dit deel van Fryslân weinig voorkomen zijn ze op bredere schaal niet zeldzaam te noemen.

Omgeving Hemelum**Verkavelingstype:** Es-achtige verkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 8 (hoog)**Toelichting:** Hemelum ligt op een pleistocene keileemhoogte en kent een es-achtige verkaveling. Hoewel dergelijke essen in dit deel van Fryslân weinig voorkomen zijn ze op bredere schaal niet zeldzaam te noemen.**Ontginningsgroep 1-I****Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling/
overgangszone**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 1**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 7 (hoog)**Toelichting:** De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Dit ontginningsblok ligt in het overgangsgebied tussen klei en veen. Het ensemble is aangetast door de aanleg van de Parregaastermeerpolder en de N359.**Ontginningsgroep 2-I****Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 8 (hoog)**Toelichting:** De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Dit ontginningsblok ligt in het overgangsgebied tussen klei en veen en kent een vrij rommelige verkavelingsstructuur. Het ensemble is enigszins verstoord door aanleg van de Parregaastermeerpolder en enkele moderne wegen.**Ontginningsgroep 2-II****Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 1**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 7 (hoog)**Toelichting:** De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Dit ontginningsblok ligt in het

overgangsgebied tussen klei en veen en kent een vrij rommelige verkavelingsstructuur. Het ensemble is enigszins verstoord door aanleg van de Workumermeerpolder en de N359, de historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 2-III**Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 1**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 2**Waardering:** 8 (hoog)**Toelichting:** De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Tussen de ontginningsblokken werden soms stukken veen overgeslagen als een natuurlijke scheiding. Ze hebben vaak een kenmerkende driehoekige vorm, die een spieë wordt genoemd. Dit blok is daar een voorbeeld van. De spieën werden in een later stadium alsnog in ontginning genomen. Het ensemble is hier verstoord door aanleg van de Workumermeerpolder en N359 maar de historische structuur nog goed herkenbaar.**Ontginningsgroep 2-IV****Verkavelingstype:** Overgangszone blokverkaveling/
opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 1**Gaafheid ensemble:** 1**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 6 (gemiddeld)**Toelichting:** De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Ontginningsblok 2-IV ligt in de overgangszone tussen klei en veen en kent een vrij rommelige verkaveling zonder duidelijke structuur. Het ensemble is sterk verstoord door uitbreiding van de stad Workum.**Ontginningsgroep 3-I****Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 3**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 9 (hoog)**Toelichting:** De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Het ensemble is verstoord door aanleg van de spoorlijn Stavoren-Leeuwarden maar de historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 3-II**Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 3**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Het ensemble is verstoord door de Flakke Brekken en de aanleg van de spoorlijn Stavoren-Leeuwarden maar de historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 3-III**Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 3**Gaafheid ensemble:** 1**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 8 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Het ensemble is verstoord door het ontstaan van de meren, maar de historische structuur is nog goed herkenbaar. De verkaveling loopt door aan weerszijden van de meren.

Ontginningsgroep 4-I**Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 3**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Het ensemble is deels verstoord door ontstaan van de meren. De historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 4-II**Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 2**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 2**Waardering:** 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Tussen de ontginningsblokken werden soms stukken veen overgeslagen als een natuurlijke scheiding. Ze hebben vaak een kenmerkende driehoekige vorm, die een spie wordt genoemd. Dit blok is

daar een voorbeeld van. De spieën werden in een later stadium alsnog in ontginning genomen. Het ensemble is deels verstoord door ontstaan van de meren. De historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 4-III**Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 3**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Het ensemble is deels verstoord door ontstaan van de meren. De historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 4-IV**Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 3**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Het ensemble is deels verstoord door ontstaan van de meren. De historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 4-V**Verkavelingstype:** Opstreckende verkaveling**Kenmerkendheid:** 3**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Het ensemble is deels verstoord door ontstaan van de meren. De historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 5-I**Verkavelingstype:** Onregelmatige blokverkaveling**Kenmerkendheid:** 1**Gaafheid ensemble:** 2**Ouderdom:** 3**Zeldzaamheid:** 1**Waardering:** 7

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Groep 5-I ligt op de

overgangszone tussen klei, keileem en veen en kent daardoor een rommelige structuur met een onregelmatige blokverkeveling.

Ontginningsgroep 5-II

Verkevelingstype: Onregelmatige blokverkeveling

Kenmerkendheid: 1

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 7

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkeveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Groep 5-II ligt op de overgangszone tussen klei, keileem en veen en kent daardoor een rommelige structuur met een onregelmatige blokverkeveling. Het ensemble wordt onderbroken door het Haanmeer.

Ontginningsgroep 6-I

Verkevelingstype: Opstreckende verkeveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 8 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkeveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Dit ensemble verstoord door het ontstaan van de meren, de aanleg van de spoorlijn Stavoren-Leeuwarden en droogmakerij it Flait maar de historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 6-II

Verkevelingstype: Opstreckende verkeveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkeveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Tussen de ontginningsblokken werden soms stukken veen overgeslagen als een natuurlijke scheiding. Ze hebben vaak een kenmerkende driehoekige vorm, die een spie wordt genoemd. Dit blok is daar een voorbeeld van. De spieën werden in een later stadium alsnog in ontginning genomen. Het ensemble is deels verstoord door ontstaan van de meren. De historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 8-I

Verkevelingstype: Opstreckende verkeveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkeveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Het ensemble is verstoord door het ontstaan van de meren en de aanleg van de spoorlijn Stavoren-Leeuwarden en enkele wegen. De historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 8-II

Verkevelingstype: Opstreckende verkeveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkeveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Tussen de ontginningsblokken werden soms stukken veen overgeslagen als een natuurlijke scheiding. Ze hebben vaak een kenmerkende driehoekige vorm, die een spie wordt genoemd. Dit blok is daar een voorbeeld van. De spieën werden in een later stadium alsnog in ontginning genomen. Het ensemble is verstoord door het ontstaan van de meren en de aanleg van de spoorlijn Stavoren-Leeuwarden en enkele wegen. De historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 8-III

Verkevelingstype: Opstreckende verkeveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkeveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Dit ensemble is verstoord door het ontstaan van de meren en uitbreiding van Heeg met bijbehorende infrastructurele werken. De verkeveling loopt door aan weerszijden van het Hegemer Mar.

Ontginningsgroep 8-IV

Verkevelingstype: Opstreckende verkeveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 10 (zeer hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkeveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Soms stond de ontginningsrichting van twee blokken haaks op elkaar,

zoals hier het geval is. Dit tussenliggende veengebied vormde een soort grenszone waar het veen lange tijd bleef liggen. We noemen dit een restveen. In een later stadium zijn ook de restvenen in ontginning genomen. De historische structuur nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 9-I

Verkavelingstype: Opstreckende verkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Tussen de ontginningsblokken werden soms stukken veen overgeslagen als een natuurlijke scheiding. Ze hebben vaak een kenmerkende driehoekige vorm, die een spie wordt genoemd. Dit blok is daar een voorbeeld van. De spieën werden in een later stadium alsnog in ontginning genomen. Dit ensemble is aangetast door uitbreiding van IJlst maar is verder in goede staat.

Ontginningsgroep 9-II

Verkavelingstype: Opstreckende verkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Het ensemble is verstoord door aanleg N354. De historische structuur is nog goed herkenbaar. De ontginningsrichting staat haaks op de richting van blok 8.

Ontginningsgroep 9-III

Verkavelingstype: Opstreckende verkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Tussen de ontginningsblokken werden soms stukken veen overgeslagen als een natuurlijke scheiding. Ze hebben vaak een kenmerkende driehoekige vorm, die een spie wordt genoemd. Dit blok is daar een voorbeeld van. De spieën werden in een later stadium alsnog in ontginning genomen. Het ensemble is verstoord door aanleg N354. De historische structuur is

nog goed herkenbaar. De ontginningsrichting staat haaks op de richting van blok 8.

Ontginningsgroep 9-IV

Verkavelingstype: Opstreckende verkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Dit ensemble is enigszins verstoord door aanleg N354, de historische structuur nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 10-I

Verkavelingstype: Opstreckende verkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 2

Waardering: 10 (zeer hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Dit ensemble wordt verstoord door uitbreiding van de stad Sneek en het ontstaan van de meren. De opvallend lange ontginningsstructuur loopt ver buiten de gemeentegrens door en is door de lengte zeldzamer dan andere ontginningsstructuren binnen de gemeente.

Ontginningsgroep 11-I

Verkavelingstype: Opstreckende verkaveling

Kenmerkendheid: 2

Gaafheid ensemble: 1

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 7 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Dit ensemble is sterk verstoord door de aanleg van de A7 en verschillende waterwegen.

Ontginningsgroep 11-II

Verkavelingstype: Opstreckende verkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Het ensemble wordt doorsneden

door verschillende (water)wegen, de historische structuur is nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 12-I

Verkavelingstype: Opstreckende verkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering: 9 (hoog)

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. De historische structuur is hier nog goed herkenbaar.

Ontginningsgroep 12-II

Verkavelingstype: Opstreckende verkaveling

Kenmerkendheid: 3

Gaafheid ensemble: 2

Ouderdom: 3

Zeldzaamheid: 1

Waardering:

Toelichting: De agrarische veenontginningen worden gekenmerkt door een smalle, langgerekte verkaveling. Op basis van de ontginningsrichting worden verschillende groepen onderscheiden. Historische structuur nog goed herkenbaar.